

Hvor vid skal ytringsfriheten være?

Ytringsfriheten i akademia er både under press og debatt, skriver Lars Gule etter debatten om tyskervitsen ved Universitetet i Bergen.

Det er forskjell på å krenke noens menneskeverd og å ytre seg sårende, støtende og/eller provoserende. Det første skal ikke aksepteres, det andre må vi leve med, skriver Lars Gule, førsteamanuensis ved OsloMet.

Publisert Onsdag 01.07.2020 - 15:05 Oppdatert Onsdag 01.07.2020 - 22:32

Ytringsfriheten i akademia er både under press og debatt. Hvor vid skal ytringsfriheten være? Hvilke grenser har den? Blir den utilbørlig påvirket av en amerikansk utvikling? Går det i retning av mer no-platforming, trigger warnings, safe spaces og identitetspolitisk korrekthet? Og hva i all verden vil det si å krenke noen?

Siste runde i debatten er handler om en (dårlig?) vits om tyskere som ble tatt ille opp av en tysk student under en forelesning. Ble studenten krenket – og må han leve med det? Eller har han hatt en berettiget grunn til å klage – og dermed til få medhold av ledelsen ved Universitetet i Bergen?

Hvis ikke slike diskusjoner skal bli meningsløse og uendelige gjentakelser av de samme påstandene om krenkelser på den ene siden og «fundamentalistisk» forsvar for ytringsfriheten på den andre, er det nødvendig med noen begrepsavklaringer. Uten tilstrekkelig presisjon i drøftingen av slike saker, vil det være umulig å gi rimelige begrunnelser for rett og galt. Det blir umulig å etablere en moralsk funderet forutsigbarhet – for både de som ytrer seg og for dem som skal vurdere klager.

Det første vi kan konstatere er at ytringsfriheten har grenser, både juridiske og moralske. Juridiske sett er det straffbart å ytre seg på måter som er diskriminerende eller hatefulle: «Med diskriminerende eller hatefull ytring menes det å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse, b) religion eller livssyn, c) homofile orientering, eller d) nedsatte funksjonsevne», heter det i straffelovens § 185.

At den tyske studenten har oppfattet ytringen som sårende, støtende og/eller provoserende, er opplagt. Det er jo derfor vedkommende har klaget, men det betyr ikke at han/hun har rett og skal ha medhold i sin klage.

I tillegg kommer en bestemmelse i likestillings- og diskrimineringsloven, som kan være relevant i den aktuelle saken: «Med trakassering menes handlinger, unnløtelser eller ytringer som har som formål eller virkning å være krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdiggende eller ydmykende», står det i § 13.

Det er med andre ord det å true, forhåne, fremme hat, forfølgelse og/eller ringeakt overfor noen – en person eller gruppe – eller ytre seg krenkende, skremmende fiendtlig eller nedverdiggende – som er ulovlig. Hva vil det så si å «true, forhåne, fremme hat, forfølgelse og/eller ringeakt» eller «være krenkende, skremmende, fiendtlig, nedverdiggende eller ydmykende» overfor noen? Det er dette det er den juridiske så vel som etiske utfordringen å avklare.

Kan vi sammenfatte det å «true, forhåne, fremme hat, forfølgelse og/eller ringeakt» og det å være «krenkende, skremmende, fiendtlig, nedverdiggende eller ydmykende» på en eller annen måte som

gir oss forståelse av hva slags fenomen vi diskuterer? Ja, for både hver for seg og i sum kan de anførte termene sammenfattes som «krenkelse av menneskeverdet». Altså ikke en hvilken som helst påstått krenkelse – forstått som sårede følelser eller opplevelse av provokasjon –, men som nettopp det både lovverk og menneskerettigheter er til for å beskytte individer og grupper mot. Dette er særlig tydelig i likestillings- og diskrimineringsloven som hviler på FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering.

Det innebærer også at menneskerettighetene er et rimelig bakteppe og en forståelsesramme når vi skal tolke hva som er krenkelser av menneskeverdet. En ting er at vi har en ganske intuitiv forståelse av hva menneskeverdet er, og ikke liker å få eget menneskeverd tråkket på. Men mer formelt sett er det et angrep på menneskeverdet å krenke noens menneskerettigheter (slik de også er nedfelt i erklæringer og konvensjoner).

Det er derfor en klart krenkende ytring å hevde at noen – på grunn av hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse, religion eller livssyn, homofile (generelle seksuelle) orientering, eller nedsatte funksjonsevne – ikke bør få opphold i landet, ikke delta i valg, ikke praktisere sin religion og/eller ikke få tilgang til arbeidsmarkedet. Slike ytringer kan også være hatefulle eller truende, avhengig av hvilke ord som faktisk blir brukt i uttalelsene. Men også konteksten er viktig når vi skal tolke ytringer.

Mot denne bakgrunnen kan vi se på den vitsen som har blitt oppfattet krenkende og som UiB har beklaget: «They [Germans] were here before, and now they sneak back in». I seg selv, og ord for ord, er det ikke noe menneskeverdiskrenkende i denne ytringen. Dermed blir det konteksten som avgjør om dette likevel er krenkende. Det vi har fått opplyst er at «vitsen» ble fortalt under en forelesning hvor en professor forteller om sin forskning på turisme, og hvor det refereres til at det er mange tyske turister i Norge. Dette er ikke en kontekst som gjør ytringen til en krenkelse av noens menneskeverd, verken i vid forstand eller i lovens (kanskje noe) snevrere forstand.

Talerens etos, dvs. vedkommendes faglige kvaliteter og/eller moralske standard, spiller også en rolle som relevant del av konteksten. Hadde den aktuelle professoren vært kjent som en notorisk tyskerhater (altså kjent for å true eller forhåne, eller fremme forfølgelse eller ringeakt overfor tyskere på grunn av deres nasjonale opprinnelse), ville det vært rimelig å tolke utsagnet som krenkende. Men det er ikke tilfellet med angjeldende professor.

Konklusjonen må derfor bli at professoren ikke har ytret seg krenkende og at UiB intet har å beklage. At den tyske studenten har oppfattet ytringen som sårende, støtende og/eller provoserende, er opplagt. Det er jo derfor vedkommende har klaget, men det betyr ikke at han/hun har rett og skal ha medhold i sin klage. Ganske enkelt fordi det er forskjell på å krenke noens menneskeverd og å ytre seg sårende, støtende og/eller provoserende. Det første skal ikke aksepteres, det andre må vi leve med.

Denne distinksjonen mellom å krenke (menneskeverd) og å såre/støte/provosere (noens følelser) er ganske avgjørende. Dette er heller ikke en subjektiv distinksjon. Det er nettopp menneskerettighetene som gir god og objektiv veiledning i hva det vil si å krenke noens menneskeverd. Det er da selvsagt heller ikke bare en subjektivt opplevd krenkelse å bli utsatt for rasistiske, antisemittiske, islamofobe eller homofobe ytringer.

På den annen side vil ytringsfriheten innebære at mange ytrer seg på måter som provoserer, støter og sårer andre. Det er ytringsfrihetens selvsagte pris. Ikke minst må vi i det akademiske fellesskap – både lærere og studenter – være beredt til å betale den prisen. Det er også det utvikling av ny kunnskap handler om. Nemlig om å bli utfordret i det tilvante og selvsagte, inkludert tilvante moralske normer. Så kan også hver og en av oss også ha meninger om hva slags vitser en

universitetslærer kan fortelle i klassen, men verken gode eller dårlige vitser er noe universitets- og høyskoleledere behøver å beklage. Til nød kan de trøste sårede og provoserte studenter.

Det virker uansett underlig at saken ved UiB bare har blitt vurdert i lys av likestillings- og diskrimineringsloven (hvor det er § 13 om trakassering som synes anvendt), og ikke også i lys av straffelovens § 185 (om hatefulle ytringer) og Grunnlovens § 100 (om ytringsfriheten). Det er også vanskelig å se at den delte bevisbyrden i likestillings- og diskrimineringsloven er vektlagt. Dessuten burde vel læreres rettigheter i universitets- og høyskoleloven vært trukket inn (ikke minst § 1-5 (4)).

Kort sagt: Dersom ikke UiB har et eget sett etiske regler som alle ansatte forutsettes å være kjent med, og som kan ha vært brutt i denne saken, bør en juridisk vurdering gjøres langt grundigere enn det som synes tilfelle i denne saken. Det virker urimelig å la saken utelukkende dreie seg om hvorvidt det er studentens følelser som skal tas i betraktning og ikke også om uttalelsen møter en terskel for hva som kan være tillatt å si.

Uansett må både moralske, etiske og juridiske vurderinger gjøres på bakgrunn av grunnleggende prinsipper hvor også forskjellen på å krenke menneskeverd og å såre noens følelser blir forstått.